

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Andrzej Olaś

BIBLIOTEKA SĄDOWA

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Andrzej Olaś

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 14 kwietnia 2024 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Sławomir Cieślak

Wydawczyni

Małgorzata Stańczak

Redaktorka prowadząca

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Kruś

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-433-1

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
---------------------	----

Wstęp	15
-------------	----

CZĘŚĆ OGÓLNA

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI W SYSTEMIE PRAWA – GENEZA, EWOLUCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Rozdział 1

Zasada proporcjonalności jako ogólna idea prawno-filozoficzna.....	31
--	----

Rozdział 2

Zasada proporcjonalności jako fundament systemu demokratycznego państwa prawnego	35
--	----

Rozdział 3

Zasada proporcjonalności w teorii i filozofii prawa.....	57
3.1. Zasada proporcjonalności w teorii praw podstawowych (konstytucyjnych) Roberta Alexy’ego	57
3.2. Ważenie jako jedno z podstawowych rozumowań prawniczych w sądowym stosowaniu prawa	64

Rozdział 4

Sprawiedliwość proporcjonalna jako jedna z zasad „sprawiedliwości zgodnej z prawem” w ujęciu Richarda Susskinda.....	69
--	----

Rozdział 5

Zasada proporcjonalności w prawie procesowym cywilnym – perspektywa prawnoporównawcza i harmonizacyjna	73
5.1. Uwagi wstępne	73
5.2. Zasada proporcjonalności w angielskim prawie procesowym cywilnym	79

5.3. Zasada proporcjonalności w Modelowych Europejskich Regułach Postępowania Cywilnego ELI-UNIDROIT.....	92
5.4. Wnioski.....	101

CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI W POLSKIM PRAWIE PROCESOWYM CYWILNYM

Rozdział 1

Uwagi ogólne: zasada proporcjonalności a zasady postępowania cywilnego i naczelnne zasady procesowe.....	109
---	------------

Rozdział 2

Proporcjonalność jako wartość procesowa, kryterium aksjologicznej oceny regulacji procesowej oraz jedna z determinant efektywności postępowania cywilnego.....	113
---	------------

Rozdział 3

Zasada proporcjonalności jako instrument kontroli zgodności norm prawa procesowego cywilnego z normami wyższego rzędu.....	119
3.1. Uwagi wstępne – pojęcie konstytucjonalizacji prawa procesowego cywilnego.....	119
3.2. Godność człowieka a zasada proporcjonalności (wyrok TK z 7.03.2007 r., K 28/05).....	122
3.3. Wolność człowieka a zasada proporcjonalności (wyrok TK z 7.03.2007 r., K 28/05).....	126
3.4. Prawo do sądu a zasada proporcjonalności.....	132
3.4.1. Proporcjonalność ograniczeń dostępu do sądu w kontekście pojęcia sprawy cywilnej na gruncie art. 1 k.p.c. (wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99).....	132
3.4.2. Proporcjonalność ograniczenia prawa ubogich w postępowaniu wieczystoksięgowym a zasada prawa do sądu (wyrok TK z 7.09.2004 r., P 4/04).....	139
3.4.3. Proporcjonalność ograniczenia prawa ubogich na podstawie przesłanki oczywistej bezzasadności powództwa a zasada prawa do sądu (wyrok TK z 16.06.2008 r., P 37/07).....	145
3.4.4. Proporcjonalność ograniczeń w podnoszeniu zarzutu potrącenia jako środka obrony pozwanego w postępowaniu sądowym w kontekście prawa do sądu (wyrok TK z 9.01.2006 r., SK 55/04)...	149

3.4.5. Proporcjonalność zwolnienia Sądu Najwyższego z obowiązku sporządzenia uzasadnienia postanowienia o odmowie przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania a rzetelność procedury cywilnej jako element prawa do sądu (wyrok TK z 30.05.2007 r., SK 68/06).....	153
3.4.6. Proporcjonalność ograniczenia prawa do sądu w aspekcie sprawiedliwości proceduralnej oraz prawa do rzetelnie ukształtowanej procedury wskutek regulacji przewidującej odrzucenie apelacji dotkniętej brakami formalnymi bez wezwania (wyrok TK z 20.05.2008 r., P 18/07).....	159
3.4.7. Proporcjonalność ograniczenia prawa do sądu w aspekcie sprawiedliwości proceduralnej oraz prawa do rzetelnie ukształtowanej procedury wskutek regulacji przewidującej odrzucenie skargi kasacyjnej dotkniętej brakami formalnymi bez wezwania (wyrok TK z 1.07.2008 r., SK 40/07)	165
3.4.8. Proporcjonalność ograniczenia prawa dostępu do sądu wskutek zawężenia kręgu podmiotów uprawnionych do udziału w postępowaniu wieczystoksięgowym w charakterze jego uczestników (wyrok TK z 26.06.2007 r., SK 29/05)	174
3.5. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa a zasada proporcjonalności w kontekście przepisów intertemporalnych dotyczących warunków wnoszenia środków zaskarżenia (wyrok TK z 9.06.2003 r., SK 12/03)	177
3.6. Zasada równości wobec prawa i prawo do równego traktowania przez władze publiczne a zasada proporcjonalności – proporcjonalność ograniczeń zdolności do bycia pełnomocnikiem w kontekście zasady równouprawnienia stron (wyrok TK z 16.11.2004 r., P 19/03).....	183
3.7. Prawo do zaskarżenia orzeczeń sądu pierwszej instancji oraz zasada dwuinstancyjności a zasada proporcjonalności	189
3.7.1. Proporcjonalność wyłączenia prawa do zaskarżenia postanowienia sądu oddalającego wniosek o wyłączenie komornika (wyrok TK z 12.04.2012 r., SK 21/11)	189
3.7.2. Proporcjonalność wyłączenia prawa do zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o przyznanie od Skarbu Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej (wyrok TK z 30.10.2012 r., SK 20/11)	195
3.8. Wnioski.....	199

Rozdział 4

Zasada proporcjonalności jako element <i>ratio legis</i> instytucji procesowych (nie strzelać z armaty do wróbla ani z rewolweru do czołgu).....	209
4.1. Uwagi ogólne.....	209
4.2. Posiedzenia przygotowawcze i plan rozprawy	210
4.3. Rozprawa zdalna i inne posiedzenia zdalne.....	236
4.4. Możliwość wydawania postanowień procesowych na posiedzeniu niejawnym	259
4.5. Procesowe <i>ius moderandi</i>	260
4.5.1. Uwagi terminologiczne.....	260
4.5.2. Procesowe <i>ius moderandi</i> w postępowaniu zwykłym	261
4.5.3. Procesowe <i>ius moderandi</i> w postępowaniu uproszczonym.....	266
4.6. Proporcjonalność a dopuszczenie dowodu z opinii sporządzonej na zlecenie organu władzy publicznej w innym postępowaniu	273
4.7. Proporcjonalność a instytucja świadka – eksperta w postępowaniu uproszczonym	284
4.8. Proporcjonalność a możliwość skorzystania z pisemnych zeznań świadków	299
4.9. Proporcjonalność a sumaryczne rozpoznanie sprawy z powództwa oczywiście bezzasadnego	309
4.10. Proporcjonalność a zasada zwrotu niezbędnych i celowych kosztów procesu	315
4.11. Proporcjonalność a sankcje za nadużycie uprawnień procesowych.....	326

Rozdział 5

Zasada proporcjonalności jako <i>topos argumentacyjny</i> / wytyczna interpretacyjna w ramach decyzji stosowania prawa obejmujących element dyskrecjonalności sędziowskiej	331
5.1. Uwagi ogólne.....	331
5.2. Dyskrecjonalność sędziowska a obligatoryjność czynności procesowych sądu i innych organów procesowych w postępowaniu cywilnym	336
5.3. Dopuszczenie dowodu z urzędu a zasada proporcjonalności.....	341
5.4. Dopuszczenie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem a zasada proporcjonalności.....	350
5.5. Możliwość rozłożenia świadczenia na raty lub odroczenia terminu spełnienia świadczenia	364
5.6. Możliwość rozpoznania sprawy bagatelnej w postępowaniu uproszczonym na posiedzeniu niejawnym pomimo zgłoszenia przez stronę żądania wysłuchania na rozprawie.....	370

5.7. Ograniczenie uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji w sprawach bagatelnych rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym	375
--	-----

Rozdział 6

Zasada proporcjonalności w postępowaniu zabezpieczającym	381
6.1. Zasada minimalizacji uciążliwości zabezpieczenia jako konkretyzacja zasady proporcjonalności w postępowaniu zabezpieczającym – uwagi ogólne	381
6.2. Artykuł 730 ¹ § 3 k.p.c. – uwagi szczegółowe	386
6.3. Inne wybrane przejawy realizacji zasady proporcjonalności w postępowaniu zabezpieczającym	392
6.3.1. Uwagi ogólne.....	392
6.3.2. Tryb rozpoznania wniosku w przedmiocie udzielenia zabezpieczenia – posiedzenie niejawne a rozprawa	392
6.3.3. Ograniczenia dopuszczalności zabezpieczenia nowacyjnego.....	393
6.3.4. Kaucja na zabezpieczenie roszczeń obowiązanego.....	396
6.3.5. Uchylenie lub zmiana postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia oraz upadek zabezpieczenia	399
6.3.5.1. Uwagi wstępne.....	399
6.3.5.2. Uchylenie i zmiana prawomocnego postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia	400
6.3.5.3. Upadek zabezpieczenia	406

Rozdział 7

Zasada proporcjonalności w postępowaniu egzekucyjnym	411
7.1. Zasada nieobciążania dłużnika ponad potrzebę jako konkretyzacja zasady proporcjonalności w postępowaniu egzekucyjnym – uwagi ogólne	411
7.2. Artykuł 799 § 1 zd. 4 i art. 799 § 2 k.p.c. – uwagi szczegółowe	415
7.3. Inne wybrane przejawy realizacji zasady proporcjonalności w postępowaniu egzekucyjnym.....	425
7.3.1. Zakaz szykanowania dłużnika	425
7.3.2. Suma przymusowa (art. 1050 ¹ i 1051 ¹ k.p.c.)	427
7.3.3. Zakaz zajmowania więcej ruchomości ponad te, które są potrzebne do zaspokojenia należności i kosztów egzekucyjnych (art. 845 § 3 k.p.c.)	437
7.3.4. Wystawienie na licytację wydzielonej części zajętej nieruchomości, której cena wywołania wystarcza na zaspokojenie wierzyciela egzekwującego (art. 946 k.p.c.).....	438

7.3.5. Umorzenie postępowania egzekucyjnego na wniosek, gdy wierzyciel jest w posiadaniu zastawu zabezpieczającego pełne zaspokojenie egzekwowanego roszczenia	439
7.3.6. Ograniczenie dopuszczalności licytacji nieruchomości służącej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika – o jeden most za daleko.....	441
7.4. Zasada nieobciążania dłużnika ponad potrzebę jako konkretyzacja zasady proporcjonalności w postępowaniu egzekucyjnym a zakaz nadużywania prawa procesowego.....	445
Zakończenie (wnioski).....	457
Bibliografia.....	465

WSTĘP

Jak trafnie wskazuje się w literaturze przedmiotu, zasada proporcjonalności (ang. *principle of proportionality, balancing*; niem. *Verhältnismäßigkeitsprinzip, Verhältnismäßigkeitsgrundsatz, Grundsatz der Verhältnismäßigkeit*; fr. *le principe de proportionnalité*; wł. *principio di proporzionalità*), rozumiana jako nakaz wykonywania przez organy władzy publicznej swoich kompetencji w taki sposób, by ingerować w wolności i prawa jednostki jedynie w zakresie niezbędnym z punktu widzenia potrzeby realizacji prawnie usprawiedliwionych celów, nierozzerwalnie wiąże się z koncepcją państwa prawnego (niem. *Rechtsstaat*; fr. *état de droit*), a więc państwa opartego na rządach prawa (ang. *rule of law*), współkształtując jego paradygmat¹. Twierdzi się wręcz, że wynika ona z samej istoty państwa prawnego oraz praw podstawowych². Nie bez racji równocześnie zauważa się, że zasada proporcjonalności jako narzędzie rozstrzygnięcia konfliktu norm i chronionych przez nie wartości wpisana jest w porządek prawny każdego współczesnego państwa demokratycznego³. Z demokracją liberalną (deliberatywną) oraz właściwym dla niej

---

¹ W literaturze obcej zob. na ten temat zwłaszcza: M. Kloepfer, *Die Entfaltung des Verhältnismäßigkeitsprinzips* [w:] *Festgabe 50 Jahre Bundesverwaltungsgericht*, red. E. Schmidt-Aßmann, D. Sellner, G. Hirsch, G.H. Kemper, H. Lehmann-Grube, München 2003, s. 329; D.M. Beatty, *The Ultimate Rule of Law*, Oxford 2004, s. 159 i n.; M.C. Eliya, I. Porat, *Proportionality and Constitutional Culture*, Cambridge 2013, s. 25 i n.; K. Möller, *The Global Model of Constitutional Rights*, Oxford 2012, *passim*. W literaturze polskiej zob. np. E.H. Morawska, *Zasada proporcjonalności jako konstytutywny element paradygmatu zasady państwa prawnego* [w:] *Minikommentarz dla Maksiprofesorów. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, red. M. Zubik, Warszawa 2017, s. 68 i n.; J. Trzeciński, *Konstytucyjna zasada proporcjonalności w orzecznictwie sądów administracyjnych* [w:] *Minikommentarz dla Maksiprofesorów. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, red. M. Zubik, Warszawa 2017, s. 262 i n.; W. Piątek [w:] *System Prawa Administracyjnego Procesowego*, red. G. Łaszczycza, A. Matan, t. 2, cz. 2, *Zasady ogólne postępowania administracyjnego*, red. J.P. Tarno, W. Piątek, Warszawa 2018, s. 121. Zdaniem K. Zaradkiewicza zasady demokratycznego państwa prawnego, w tym zwłaszcza zasada równości i proporcjonalności wraz z konstytucyjnie chronionymi prawami i wolnościami i innymi wartościami, tworzą w demokratycznym państwie prawnym swoisty normatywny, konstytucyjny „porządek wartości” – zob. K. Zaradkiewicz, *Rola Trybunału Konstytucyjnego w kształtowaniu normatywnego porządku wartości* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, LEX 2010.

² Zob. W. Piątek [w:] *System...*, t. 2, cz. 2, red. J.P. Tarno, W. Piątek, 2018, s. 121 oraz powołaną tam literaturę niemiecką. Zob. na ten temat również uwagi w rozdziale 2 części ogólnej dotyczące sposobu rozumienia zasady proporcjonalności w niemieckim prawie konstytucyjnym.

³ Tak A. Frąckowiak-Adamska, *Zasada proporcjonalności jako gwarancja swobód rynku wewnętrznego Wspólnoty Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 23; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zasada proporcjonalności jako podstawa oceny legalności ograniczeń swobód rynku wewnętrznego Unii Europejskiej*, Toruń 2020, s. 21.

społeczeństwem otwartym⁴ wiąże się bowiem nieodłącznie pluralizm, czyli współwystępowanie różnych, często pozostających w sprzeczności wartości i praw⁵, co wymaga rozwiązywania pojawiających się pomiędzy nimi konfliktów na drodze poszukiwania „złotego środka”, a więc dynamicznej – zmiennej w zależności od specyfiki rozstrzyganego stanu faktycznego i całokształtu relewantnych okoliczności – równowagi⁶.

Równocześnie zasada proporcjonalności, ujmowana jako nakaz zachowania we wszystkich działaniach właściwego stosunku pomiędzy stosowanymi środkami (w szczególności środkami przymusu) a zamierzonym celem, wykazuje cechy swoistego uniwersalizmu, wynikającego z jej intuicyjności oraz immanentnego powiązania z ideą sprawiedliwości, racjonalnością i zdrowym rozsądkiem, co niewątpliwie przyczyniło się do jej globalnej ekspansji⁷. Wskazuje się, że „proporcjonalność w ujęciu abstrakcyj-

---

Zdanie to jest z pewnością prawdziwe, jeżeli odnieść je do państw respektujących standardy demokracji liberalnej i deliberatywnej. Ujmując tę kwestię od nieco innej strony, K. Wojtyczek wskazuje, że we wszystkich systemach prawnych opartych na konstytucji pisanej, której zasadniczym elementem jest katalog praw podstawowych, poddanych ochronie państwa, zachodzi konieczność „sprecyzowania zasad wyznaczających «granice ograniczeń» praw człowieka zagwarantowanych w konstytucji. Zasady te mogą zostać określone w samej Konstytucji lub ukształtowane przez orzecznictwo sądowe”. Jak dalej wyjaśnia autor, „w wielu systemach prawnych na oznaczenie zasad moderujących działania władzy publicznej i minimalizujących zakres ingerencji w sferę praw człowieka używany jest termin «zasada proporcjonalności»”. Szczegółowa treść zasad oznaczonych tą nazwą nie musi być identyczna, jednakże ich wspólnym mianownikiem jest „wymóg, aby środki działania stosowane przez organy władzy publicznej były w pewien sposób dopasowane do założonych celów” – zob. K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 668–669.

⁴ W kwestii koncepcji społeczeństwa otwartego zob. K. Popper, *Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 1, *Urok Platona*, oprac. A. Chmielewski, tłum. H. Krahelska, Warszawa 2007, *passim*; K. Popper, *Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 2, *Wysoka fala prorocत्व: Hegel, Marks i następców*, oprac. A. Chmielewski, tłum. H. Krahelska, W. Jedlicki, Warszawa 2007, *passim*. Krytycznie na temat poglądów K. Poppera, uznanych przez autora za „naiwne i infantylne” w kwestii stosunku do demokracji liberalnej, zob. K. Sielski, *Porównanie poglądów Karla Poppera, Zygmunta Baumana i Leszka Kołakowskiego w kwestii społeczeństwa otwartego*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Humanistyczne” 2014/1, s. 103 i n.

⁵ Jak wskazuje Ł. Kowalik, „pluralizm wartości jest podstawowym faktem, na którym opiera się demokracja liberalna. Natomiast demokracja ideologiczna zmierza w stronę unifikacji wartości, w kierunku założonym przez ideologię. W praktyce ideologia zmierza w stronę dualizmu: wartości równych (dozwolonych) i wartości eliminowanych (zakazanych)” – zob. Ł. Kowalik, *Demokracja liberalna i demokracja ideologiczna*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2021/4, s. 133. Szerzej na temat relacji pomiędzy modelem demokracji deliberatywnej w ujęciu proponowanym przez Johna Rawlsa, Jürgena Habermasa i innych autorów a pluralizmem wartości zob. Ł. Perlikowski, *Pluralizm i racjonalność w świetle idei demokracji deliberatywnej*, Płock 2020, s. 169 i n.

⁶ Zob. A. Frąckowiak-Adamska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 23 oraz powołaną tam literaturę obcą; tak też J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zasada proporcjonalności...*, 2020, s. 21.

⁷ Podobnie E. Engle, *The History of the General Principle of Proportionality: An Overview*, „The Dartmouth Law Journal” 2012, t. X:1, s. 10–11. Jak wskazuje M. Eliya i I. Portat, charakterystyczną cechą światowego rozpowszechnienia się zasady proporcjonalności była względna łatwość, z jaką to nastąpiło, oraz brak zauważalnego oporu wobec doktryny w przyjmujących ją systemach prawnych. W rzeczywistości w niektórych jurysdykcjach proporcjonalność została przyjęta bez wyraźnego powołania się na konkretne źródła prawa, precedensy orzecznicze czy też inne autorytety prawne, tak jakby jej adopcja była zrozumiała sama przez się i nie wymagała głębszego uzasadnienia. Pomimo to jej przyjęcie na ogół nie było szerzej kontestowane

CZĘŚĆ OGÓLNA

**ZASADA PROPORCJONALNOŚCI
W SYSTEMIE PRAWA – GENEZA, EWOLUCJA
I WSPÓŁCZESNOŚĆ**

Rozdział 1

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI JAKO OGÓLNA IDEA PRAWNO-FILOZOFICZNA

Polski termin „proporcjonalność” wywodzi się od łacińskiego słowa *proportionalitas*, które oznacza „właściwy stosunek”, „proporcjonalność”, „współmierność”, „odpowiedniość”, „harmonia” lub „symetria”¹. Słownikowe znaczenie tego słowa w języku polskim jest spójne z powyższym źródłosłowem – według jednego z wiodących słowników języka polskiego proporcjonalność to „współmierny, harmonijny stosunek części składowych jakiejś całości do siebie nawzajem lub do tej całości; regularność”². Proporcjonalny (*proportionalis*) w języku naturalnym oznacza więc „stosunkowy” bądź „współmierny”³.

W literaturze przedmiotu zauważa się, że idea proporcjonalności z uwagi na jej ściśle powiązanie z racjonalnością działań, istotną dla tworzenia się wszelkich organizmów państwowych, istniała w rozmaitych formach we wszystkich kulturach od najdawniejszych czasów⁴. Jej liczne ślady można odnaleźć w zabytkach kultury materialnej i niematerialnej wczesnej starożytności: od artystycznych przedstawień ważenia uczynków w egipskich malowidłach grobowych (jeśli zmarły popełnił ciężkie zło, odmawiano mu dostępu do królestwa zmarłych) poprzez prawo talionu (*lex talionis*; wymagającej kary identycznej z przewinieniem) w Kodeksie Hammurabiego i Starym Testamencie („oko za oko, ząb za ząb”)⁵ po filozofię grecko-rzymską⁶.

---

¹ Zob. J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2005, s. 798; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013, s. 549.

² Zob. S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, P-Ś, Warszawa 2003, s. 581.

³ Według słownika języka polskiego pod red. S. Dubisza proporcjonalny to „mający określony stosunek części do całości, wyrażający określony stosunek do jakiejś wielkości, zachowujący proporcje z czymś porównywanym”, względnie „mający proporcje zgodne z kanonami piękna: harmonijny, regularny” – zob. S. Dubisz (red.), *Uniwersalny...*, t. 3, s. 581–582.

⁴ Zob. F. Wieacker, *Geschichtliche Wurzeln des Prinzips der verhältnismäßigen Rechtsanwendung* [w:] *Festschrift für Robert Fischer*, red. M. Lutter, W. Stimpel, H. Wiedemann, Berlin–Boston 1979, s. 867 i n.; E. Engle, *The History...*, s. 1 i n.; M.C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 24.

⁵ Przesłanką prawa talionu nie było zaspokojenie prywatnej potrzeby zemsty, ale zapewnienie porządku publicznego przez dopuszczenie jedynie umiarkowanego i proporcjonalnego karanania za przewinienia.

⁶ Zob. F. Wieacker, *Geschichtliche Wurzeln...*, s. 874 i n.

Podobnie jak w ramach prawa talionu, również w filozofii greckiej wymóg proporcjonalności został powiązany ściśle z ideą sprawiedliwości, która domaga się zachowania właściwego stosunku: pomiędzy szkodą a należnym odszkodowaniem; krzywdą i karą; prawami a obowiązkami. W filozofii greckiej dostrzeżono również powiązanie pomiędzy proporcjonalnością używanych środków a efektywnością podejmowanych działań. Współcześnie za filozoficzną podstawę najogólniej rozumianej idei proporcjonalności często uznaje się myśl Arystotelesa⁷, w tym w szczególności perypatetyką dyrektywę „złotego środka”, stanowiącą nakaz unikania rozwiązań skrajnych⁸, a także zaproponowaną przez Stagirytę koncepcję sprawiedliwości wyrównawczej, retrybutywnej, komutatywnej (*iustitia vindicativa*), uznającą za podstawę sprawiedliwości odpowiednią (sprawiedliwą) zapłatę (odpłatę) za wyrządzone dobro bądź zło, i sprawiedliwości dystrybtywnej, rozdzielczej (*iustitia distributiva*), postulującej właściwy rozdział dóbr i ciężarów w społeczeństwie⁹. Twierdzi się, że abstrakcyjna idea sprawiedliwości jako proporcjonalności pojawia się po raz pierwszy wyraźnie w księdze piątej „Etyki nikomachejskiej”¹⁰.

Zdaniem badaczy przesłedzenie dalszego rozwoju koncepcji proporcjonalności w filozofii europejskiej prowadzi do wniosku, że choć idee zrodzone przez intelekt Arystotelesa ewoluowały, stając się z czasem bardziej wyrafinowane i precyzyjne, to jednak w gruncie rzeczy więź z myślą Stagiryty nie została nigdy zerwana: proporcjonalność w dalszym ciągu oznacza właściwą relację (*recta ratio*) między państwem a jednostką, którą ma wyznaczać prawo¹¹. Idąc śladem Arystotelesa, Ciceron opisuje prawo jako *recta ratio*

⁷ Zob. zwłaszcza E. Engle, *The History...*, s. 3–4 i 10.

⁸ Tak m.in. A. Barak, *Proportionality. Constitutional Rights and their Limitations*, Cambridge 2012, s. 208; E. Łętowska, *Wprowadzenie do problematyki proporcjonalności* [w:] *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy*, red. P. Szymaniec, Wałbrzych 2015, s. 56; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zasada proporcjonalności...*, 2020, s. 22; M. Latacz, M. Michalska [w:] *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*, red. M. Florczak-Wątor, A. Grabowski, Kraków 2021, s. 990. Według Arystotelesa postawa (usposobienie) zachowujące środek, a więc unikające skrajności, jest istotą cnoty – zob. W. Tatariewicz, *Historia filozofii*, t. 1, *Historia starożytna*, Warszawa 2003, s. 119.

⁹ Zob. A.N. Georgiadou, *Le principe de la proportionnalité dans le cadre de la jurisprudence de la Cour de Justice de la Communauté Européenne*, „Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie” 1995/4, s. 533 i n.; E. Engle, *The History...*, s. 3 i n.; A. Frąckowiak-Adamska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 36; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Zasada proporcjonalności...*, 2020, s. 22. W literaturze z obszaru filozofii zajmującej się bliżej pojęciem sprawiedliwości wskazuje się jednak, że w ujęciu arystotelejskim sprawiedliwość wyrównawcza oparta jest na arytmetycznym stosunku odpłaty do wyrządzonego dobra lub zła, zmierzającym do zapewnienia bezwzględnej równości. Sprawiedliwość dystrybtywna opiera się natomiast na równości proporcjonalnej – zob. R. Kleszcz, *Co to znaczy „sprawiedliwość”?*, „Filozofia Nauki” 1999/2, s. 36. Równocześnie twierdzi się niekiedy, że w istocie rzeczy sprawiedliwość wyrównawcza jest jedynie szczególnym typem sprawiedliwości rozdzielczej, gdyż kryteria sprawiedliwości rozdzielczej stanowią zarazem element warunkujący posługiwanie się pojęciem sprawiedliwości wyrównawczej – zob. W. Sadurski, *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988, s. 70 i n.

¹⁰ Zob. E. Engle, *The History...*, s. 3–4 i cytowaną tam literaturę.

¹¹ Zob. E. Engle, *The History...*, s. 4 i cytowaną tam literaturę. Już przy tym Arystoteles w „Etyce nikomachejskiej” sformułował myśl, którą można uznać za trwały fundament koncepcji państwa prawnego i rządów prawa: „nie dopuszczamy do władzy jednostki lecz prawo (λόγος), ponieważ jednostka sprawuje

*naturae congruens*¹², co oznacza właściwy stosunek, właściwą proporcję zgodną z naturą rzeczy i poznawalną przez ludzki rozum. Idea ta została dalej wykorzystana przez św. Augustyna z Hippony (354–430 n.e.) w ramach koncepcji wojny sprawiedliwej (*bellum iustum*) przedstawionej w traktacie *De Civitate Dei*, a następnie rozwiniętej przez św. Tomasza z Akwinu w kontekście prawa do samoobrony państw¹³. Akwinata przedstawił przy tym w swojej *Summa Theologiae* pierwszą rekonstrukcję myśli Arystotelesa w postaci zbliżonej do znanego współcześnie wielostopniowego testu proporcjonalności. Święty Tomasz z Akwinu dowodził bowiem, że istnieją warunki, które muszą zaistnieć, aby użycie siły było sprawiedliwe; siła musi być konieczna do odparcia ataku, a gdy jest użyta, nie może być nadmierna, lecz proporcjonalna¹⁴. Teoria wojny sprawiedliwej i prawa do proporcjonalnej samoobrony św. Tomasza z Akwinu zostały następnie uznane przez Hugo Grocjusza za opartą na prawie natury ogólną zasadę prawa, które dotyczą nie tylko stosunków pomiędzy państwami (podmiotami kształtującego się wówczas prawa narodów – prawa międzynarodowego publicznego), lecz także relacji pomiędzy jednostkami (podmiotami prawa prywatnego)¹⁵. Autor dzieła *O prawie wojny i pokoju*¹⁶ przenosi w ten sposób koncepcję proporcjonalności w czasy nowożytne, łącząc ideę sprawiedliwości jako proporcji (*ratio*) ze średniowieczną koncepcją proporcjonalnej samoobrony, co prowadzi do powstania nowoczesnej koncepcji proporcjonalności rozumianej jako rozwiązywanie sporów przez równowagę interesów¹⁷.

Elementy zasady proporcjonalności pojawiają się również w nowożytnych pomnikach kultury prawnej, fundamentalnych dla rozwoju koncepcji praw i wolności człowieka i obywatela we współczesnej cywilizacji zachodniej opartej na korzeniach judeochrześcijańskiej etyki, filozofii greckiej i rzymskiego prawa, a mianowicie w angielskiej Wielkiej Karcie Swobód (*Magna Charta Libertatum*) z 1215 r. oraz francuskiej Deklaracji Praw

---

władzę dla własnej korzyści i staje się tyranem” – zob. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, księga piąta, rozdział szósty w: *Etyka nikomachejska; Etyka wielka; Etyka eudemejska; O cnotach i wadach / Arystoteles*; przekł., wstępy i komentarze D. Gromska, L. Regner, W. Wróblewski, Warszawa 2002.

¹² M.T. Cicero, *De Republica* [za:] E. Engle, *The History...*, s. 5 i 9.

¹³ Według Augustyna wojna jest aktem ostatecznym, której celem zawsze musi być pokój (wojna jako środek do celu w postaci pokoju). Aby konflikt zbrojny mógł być uznany za sprawiedliwy, musi zostać rozpoczęty w słusznej sprawie (naprawienie niesprawiedliwości i ukaranie tych, którzy byli jej przyczyną, oraz zaprowadzenie pokoju) oraz być wypowiedziany przez legalną władzę publiczną, gdyż tylko autorytet księcia (suwerena) pozwala na wypowiedzenie wojny – zob. R. Jankowska, *Od wojny sprawiedliwej do wojny usprawiedliwionej – ewolucja koncepcji wojny jako czynnika destabilizującego współczesne stosunki międzynarodowe* [w:] *Wieloproporcjonalność – wybrane aspekty ponowoczesności*, red. G. Libor, M. Michalska, Katowice 2014, s. 60–61 oraz powołaną tam literaturę obcą oraz źródła.

¹⁴ Zob. E. Engle, *The History...*, s. 5.

¹⁵ Zob. E. Engle, *The History...*, s. 5. Wojna oraz samoobrona stanowią środek egzekwowania prawa natury. Są one dopuszczalne, gdy prawa natury są naruszone lub zagrożone, przy czym dla ich usprawiedliwienia muszą być spełnione trzy warunki: „obrona tego, co jest nasze, dążenie do tego, co jest nam należne, ukaranie za zbrodnie”; zob. także R. Jankowska, *Od wojny sprawiedliwej...*, s. 62–63.

¹⁶ H. Grotius, *De jure bellis ac pacis*, 1625.

¹⁷ E. Engle, *The History...*, s. 5.

Rozdział 2

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI JAKO FUNDAMENT SYSTEMU DEMOKRATYCZNEGO PAŃSTWA PRAWNEGO

W literaturze przedmiotu początków zasady proporcjonalności we współczesnym prawie publicznym państw Europy kontynentalnej jako ogólnej zasady prawa, a nie li tylko filozoficzno-prawnej idei, względnie dyrektywy odnoszącej się do ściśle określonych obszarów prawa (zwłaszcza prawa karnego w ramach instytucji obrony koniecznej i stanu wyższej konieczności oraz w obszarze dyrektyw wymiaru kary i szeroko rozumianej polityki penalnej, na którą oddziaływały filozoficzne teorie kary), upatruje się w pruskim prawie administracyjnym. Prawo to przechodziło od końca XVIII w. istotne przemiany, wiążące się ze stopniową transformacją państwa autorytarnego, rządzonego na poły absolutystycznie przez monarchę (w ramach tzw. absolutyzmu oświeconego nawiązującego do idei oświecenia, a więc racjonalności, tolerancji religijnej oraz poszanowania praw i wolności jednostek wprowadzanych w pewnym zakresie już od czasów cesarza Fryderyka II Wielkiego (niem. *Friedrich II von Hohenzollern*) rządzącego Królestwem Prus w latach 1740–1786), w państwo oparte na rządach prawa, a więc państwo prawne (niem. *Rechtsstaat*; ang. *rule of law*)¹.

Początki obowiązywania zasady proporcjonalności pojmowanej jako zasadnicza doktryna prawna, w myśl której organy państwa, czyniąc użytek z przynależnych im kompetencji, nie powinny w sposób nadmierny ingerować w prawa i wolności jednostek, związane są trafnie z postanowieniami Powszechnego Prawa Krajowego dla Państw Królewsko-Pruskich z 1794 r.², odnoszącymi się do uprawnień funkcjonariuszy policji, dorobkiem XVIII- i XIX-wiecznej myśli niemieckiej doktryny prawa publicznego³ oraz

---

¹ W literaturze obcej zob. zwłaszcza: N. Emiliou, *The principle of Proportionality in European Law – a Comparative Study*, Londyn 1996, s. 23; M.C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 25. W piśmiennictwie polskim E.H. Morawska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 71–72.

² *Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten* określane skrótowo w literaturze polskiej za pomocą germanizmu jako Landrecht pruski.

³ Za najważniejszych jurystów tego okresu, którzy przyczynili się walcie do ukształtowania koncepcji państwa prawnego opartego na ograniczeniu władzy państwowej oraz ochronie praw jednostki przed nad-

judykatury sądów administracyjnych na czele z pruskim Naczelnym (Wyższym) Sądem Administracyjnym (niem. *Oberverwaltungsgericht*), funkcjonującym od 1875 r.⁴

Artykuł 10 ust. 2 części I tytułu 17 Landrechtu pruskiego z jednej strony upoważniał rząd do wykonywania uprawnień policyjnych w celu zapewnienia pokoju publicznego, jednocześnie z drugiej ograniczał te uprawnienia do środków niezbędnych, koniecznych (niem. *die nöthigen Anstalten*) wyłącznie do osiągnięcia tego celu. Na gruncie tej regulacji warunkiem uznania legalności działań policji było zatem zachowanie racjonalnego związku pomiędzy podejmowanymi działaniami (wykorzystanymi środkami służącymi do osiągnięcia pożądanego celu a skutkami stanowiącymi ich konsekwencje)⁵. Środki te miały być zatem nie tylko skuteczne, lecz również jak najmniej radykalne i drastyczne.

Owo odniesienie do środków niezbędnych (koniecznych) w Landrechcie pruskim uznawane jest za pierwsze tekstualne sformułowanie wymogu proporcjonalności w prawie państw niemieckich⁶. Równocześnie wskazuje się, że znaczenie zasady proporcjonalności wyrażonej w tym przepisie dla kształtowania się podstaw państwa prawnego było nie do przecenienia. Zasada proporcjonalności sama w sobie stanowiła bowiem środek ograniczenia – dotąd w zasadzie nieskrępowanej w braku obowiązywania w państwie pruskim ekwiwalentu Wielkiej Karty Swobód – władzy państwowej, pozwalając rządowi podejmować tylko takie środki ingerujące w sytuację prawną jednostki, które są niezbędne do osiągnięcia jego uzasadnionych celów. Tym samym stanowiła ona fundamentalny instrument ochrony wolności jednostki, zwłaszcza w systemie prawnym pozbawionym formalnej konstytucyjnej karty praw.

Gwarancyjna (ochronna) funkcja tej zasady pozostała zresztą aktualna po dzień dzisiejszy, zaś funkcjonalny związek pomiędzy zasadą państwa prawnego (rządów prawa, praworządności) a zasadą proporcjonalności nie może budzić wątpliwości. Zasada państwa prawnego w swej czystej postaci jest bowiem niczym innym jak odwróceniem modelu państwa autorytarnego i związanej z nim reguły domyślności, która do czasu reform przeprowadzanych od końca XVIII w. legitymizowała w pruskim prawie publicznym wszelkie działania państwa, z wyjątkiem wyraźnie zabronionych. Mówiąc w pewnym uproszczeniu, w ramach modelu państwa policyjnego sfera kompetencji władczych

---

użyciami władzy w ramach systemu sądownictwa administracyjnego uważa się Otto Bähra i Rudolfa von Gneista.

⁴ Tak trafnie w literaturze polskiej W. Piątek [w:] *System...*, t. 2, cz. 2, red. J.P. Tarno, W. Piątek, 2018, s. 121; E.H. Morawska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 71–72. W literaturze obcej zob. m.in. A.S. Sweet, J. Mathews, *Proportionality...*, s. 100–101; E. Engle, *The History...*, s. 6–7; M.C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 25 i n. A. Frąckowiak-Adamska, zapewne w ramach swego uproszczenia, pomija ten początkowy okres rozwoju zasady proporcjonalności w prawie pruskim, przesuwając początki obowiązywania tej zasady na koniec XIX w., w którym to okresie rozwinęła się ona w judykaturze Pruskiego Wyższego Sądu Administracyjnego – zob. A. Frąckowiak-Adamska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 36; tak też M. Latacz, M. Michalska [w:] *Argumenty...*, s. 990–991.

⁵ Zob. E.H. Morawska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 72 oraz powołaną tam literaturę obcą.

⁶ Zob. C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 25 oraz cytowaną tam literaturę niemiecką.

państwa ograniczona jest wyłącznie przez wyraźne jej wyłączenia, zaś zakres praw i wolności jednostki określają ściśle przepisy prawa pozytywnego (państwo może wszystko, co nie jest wyraźnie zakazane, a jednostka może to, co jest jej wyraźnie dozwolone). W ramach modelu państwa prawnego zakres kompetencji władczych państwa określa prawo pozytywne, tj. organy władzy państwowej działają w granicach i na podstawie prawa (zasada legalizmu, praworządności działania organów władz publicznych), zaś jednostka może wszystko, co nie jest jej wyraźnie zabronione. W tym zatem ujęciu zasada proporcjonalności jest niejako dopełnieniem zasady państwa prawnego. Zakreślając organom władzy państwowej dodatkowe granice w obszarze wykonywania przyznaných im kompetencji w postaci testu niezbędności (konieczności) działań ingerujących w sferę praw jednostek, stanowi gwarancję tych ostatnich⁷. Słusznie się zatem zauważa, że kształtowanie zasady proporcjonalności pomyślanej jako narzędzie ochrony jednostek przed rosnącymi uprawnieniami administracji jest historycznie związane z ewolucją mechanizmu kontroli dyskrecjonalności władzy⁸.

Jak już powyżej zasygnalizowano, rozwój zasady proporcjonalności w pruskim prawie administracyjnym wiąże się nierozzerwalnie z orzecznictwem pruskiego Naczelnego Sądu Administracyjnego, powołanego nie inaczej, jak w celu zapewnienia kontroli nad legalnością działań władzy wykonawczej, w celu zapobieżenia nadużyciom tej władzy w stosunku do jednostek⁹. W latach 1882–1914 pruski Naczelny Sąd Administracyjny wydał szereg istotnych rozstrzygnięć, w których – odwołując się do wymogu proporcjonalności w ramach kontroli zasadności interwencji rządu w życie gospodarcze i społeczne – uznał, że każde wykonanie uprawnień policyjnych, które narusza prawa polityczne lub ekonomiczne, musi być uzasadnione usprawiedliwionymi celami, w szczególności bezpieczeństwem publicznym, a jego dozwolony zakres musi być współmierny do tych celów¹⁰.

⁷ Zob. np. C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 25–26. W doktrynie wskazuje się, że zasada proporcjonalności stanowi zatem barierę dla nadmiernie dotkliwych ograniczeń praw i wolności jednostki, wyznaczając granicę ograniczeń tych praw (niem. *Schranken-Schranke*) – zob. A. Śledzińska-Simon, *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019, s. 24; M. Latacz, M. Michalska [w:] *Argumenty...*, s. 986.

⁸ Zob. m.in. A. Śledzińska-Simon, *Analiza proporcjonalności...*, s. 26.

⁹ Jak wskazuje się w literaturze, postulat zapewnienia kontroli sądowej nad władzą państwową w ramach sądownictwa administracyjnego stanowił reakcję czynników reformatorskich na niewydolność istniejącej formalnie kontroli parlamentarnej, która jednak wobec niskiego stopnia niezależności władzy prawodawczej od wykonawczej w tym okresie nie spełniał pokładanych oczekiwań – zob. C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 25–26.

¹⁰ Jednym ze znaczących przykładów była przełomowa decyzja z 1882 r. w sprawie Kreuzberg, w której Naczelny Sąd Administracyjny unieważnił rozporządzenie zakazujące właścicielom prywatnych nieruchomości w Berlinie wznoszenia budynków, które zasłaniałyby widok na ważne monumenty państwowe. Sąd uznał, że rząd może działać w ten sposób jedynie w celu zapobieżenia zagrożeniu dla bezpieczeństwa publicznego, a nie gwołi realizacji swoich estetycznych upodobań. W innej sprawie sąd orzekł, że wszelkie ograniczenia prawa socjaldemokratów do zgromadzeń i demonstracji muszą być oparte na konkretnych faktach. Fakty te muszą wskazywać na rzeczywiste zagrożenie dla porządku publicznego, a ograniczenia nie mogą opierać się na założeniu policji, że połączenie spożywania alkoholu z politycznym sprzeciwem wobec

Na gruncie ustawy zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z 23.05.1949 r.¹¹, w orzecznictwie utworzonego w 1951 r. Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht – BVerfG) zasada proporcjonalności uzyskała w prawie niemieckim status wiążącej zasady konstytucyjnej wywodzonej wprost z konstytucyjnej dla ustroju powojennych, demokratycznych Niemiec zasady państwa prawnego (niem. *Rechtsstaatsprinzip*)¹² oraz ściśle z nią związanej koncepcji praw podstawowych, zasadniczych (niem. *Grundrechte*). Pomimo że inaczej niż art. 31 ust. 3 obowiązującej Konstytucji RP „bońska” ustawa zasadnicza RFN nie proklamuje wprost zasady proporcjonalności, Federalny Trybunał Konstytucyjny uznał, że wymóg zapewnienia proporcjonalności wszelkich ustawowych ograniczeń odnoszących się do przewidzianych tym aktem praw podstawowych jest oczywistym atrybutem państwa prawnego, którego fundamentem jest uznanie, poszanowanie i ochrona tychże praw¹³. Tym samym Federalny Trybunał Konstytucyjny w sposób płynny przeniósł wypracowane uprzednio przez pruski Naczelny Sąd Administracyjny kryteria „środków niezbędnych, koniecznych” na grunt prawa konstytucyjnego RFN, aplikując je w ramach oceny kontrolowanych przezeń regulacji prawnych ingerujących w prawa podstawowe¹⁴.

rządu nieuchronnie doprowadzi do zakłócenia porządku publicznego. Wreszcie, szczególnie surowy test został ustanowiony w serii orzeczeń odnoszących się do kontrowersyjnej sztuki *The Weaver*, której autorów podejrzewano o sympatyzowanie, a nawet podsycanie ludowego buntu przeciwko rzekomym kapitalistycznym wyzyskiwaczom. Naczelny Sąd Administracyjny orzekł, że policja nie może zakazać wystawiania sztuki na podstawie hipotetycznej (odległej) możliwości, że doprowadzi ona do zakłócenia porządku publicznego. Aby uzasadnić taką cenzurę, policja powinna udowodnić rzeczywiste i bliskie niebezpieczeństwo; na temat tych orzeczeń zob. M.C. Eliya, I. Porat, *Proportionality...*, s. 27–28 oraz powołane tam źródła.

¹¹ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (BGBl. 1949 S. 1).

¹² W piśmiennictwie niemieckim wyróżnia się dwa aspekty pojęcia państwa prawnego: formalny i materialny. W znaczeniu formalnym chodzi o zachowanie podstawowych gwarancji spójności i prawidłowości stanowienia i stosowania prawa (m.in. zachowanie hierarchii systemu źródeł prawa, zakaz retroakcji, przestrzeganie standardów poprawnej legislacji, obowiązek promulgacji prawa, legalizm działania władz publicznych, respektowanie podziału i równoważenia władz, gwarancje prawa do sądu itp.), natomiast znaczenie materialne obejmuje poszanowanie godności człowieka, praw podstawowych oraz zasady proporcjonalności – zob. m. in. H.J. Lauth, *Rechtsstaat, Rechtssysteme und Demokratie* [w:] *Rechtsstaat und Demokratie. Theoretische und empirische Studien zum Recht in der Demokratie*, red. M. Becker, H.J. Lauth, G. Pickel, Wiesbaden 2001, s. 32–33; D. von der Pfordten, *On the foundations of the Rule of Law and the Principle of the Legal State/ Rechtsstaat* [w:] *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*, red. J.R. Silkenat, J.E. Hickey Jr., P.D. Barenboim, Basel 2014, s. 25; M. Pilich, *Praworządność – perspektywa prawa międzynarodowego* [w:] *Przyszłość Europy opartej na rządach prawa. Materiały z konferencji naukowej. Sąd Najwyższy, 26 kwietnia 2019 r.*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe” 2019, t. 8, s. 100–101.

¹³ Zob. D. Grimm, *Proportionality in Canadian and German Constitutional Jurisprudence*, „University of Toronto Law Journal” 2007/2, s. 385–386; E.H. Morawska, *Zasada proporcjonalności...*, s. 72–73 oraz powołane tam wcześnie orzecznictwo niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności...*, s. 671.

¹⁴ Za przełomowe dla petryfikacji zasady proporcjonalności jako zasady konstytucyjnej w jej dojrzałej formie uznaje się judykaty Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 1963 r. (BVerfGe 16/194 (1963)) i 1965 r. (BVerfGe 19/342 (1966)). W pierwszym z nich przesądzono, że zasada proporcjonalności musi być uwzględniona we wszelkich sprawach dotyczących ingerencji w prawa podstawowe, zaś w drugim stwierdzono *explicite*, że zasada ta wynika immanentnie ze statuowanej w art. 20 ustawy zasadniczej RFN zasady państwa prawnego oraz samej istoty praw podstawowych, które gwarantują obywatelom ogólne roszczenie o ochronę ich praw i wolności w relacjach z państwem. Prawa podstawowe mogą być ograniczane przez

Publikacja przedstawia wpływ zasady proporcjonalności na wiele instytucji właściwych nie tylko poszczególnym etapom postępowania rozpoznawczego w trybie procesowym, lecz także postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego.

Autor dowodzi, że zasada proporcjonalności jest podstawową zasadą konstytucyjną, zasadą prawa Unii Europejskiej oraz ogólną zasadą prawa, a także zasługuje na uznanie jej za naczelną zasadę prawa procesowego cywilnego, jako współkształtującą jego model oraz istotną wytyczną interpretacyjną w ramach wykładni i stosowania norm procesowych.

Autor mierzy się z ważnymi dla praktyki i budzącymi kontrowersje w nauce problemami wynikającymi z gwałtownych przeobrażeń prawa procesowego cywilnego w ostatnich latach, a także najnowszymi wyzwaniem stojącymi przed sądownym wymiarem sprawiedliwości w związku z rozwojem nowoczesnych technologii oraz możliwymi zagrożeniami dla prawidłowego funkcjonowania sądownictwa, takimi jak pandemia COVID-19. Książka zawiera diagnozę problemu przewlekłości postępowania cywilnego oraz propozycję jego rozwiązania za pomocą właściwego ważenia wartości proceduralnych chronionych w tych postępowaniach.

Andrzej Ołaś – doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt w Zakładzie Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; adwokat wykonujący zawód w ramach indywidualnej kancelarii adwokackiej; niezależny arbiter; autor kilkudziesięciu publikacji naukowych poświęconych zagadnieniom postępowania cywilnego oraz arbitrażu handlowego, w tym dwóch obszernych monografi.

„Monografia prof. Andrzeja Olasia stanowi najważniejszą w polskiej literaturze w ostatnich kilku dekadach wypowiedź w formie monograficznej na temat postępowania cywilnego i jest dziełem wybitnym (...). Autor zdefiniował zasadę proporcjonalności jako intersubiektywnie kontrolowalny mechanizm ważenia wartości w procesie cywilnym umożliwiający wypracowanie sposobów posługiwania się decyzyjnymi luzami z korzyścią dla jednolitości stosowania prawa, a w konsekwencji również jego pewności i przewidywalności (...). O praktycznych walorach książki świadczy jej uniwersalny charakter w tym sensie, że wnioski z niej płynące mogą znaleźć zastosowanie przy rozwiązywaniu niemalże wszystkich problemów procesowych wiążących się z wykładnią prawa procesowego cywilnego”.

z recenzji prof. dr. hab. Sławomira Cieślaka

9788383584331 W01P01

ISBN 978-83-8358-433-1

9 788383 584331

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: +48 801 044 545

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 279 ZŁ (W TYM 5% VAT)